

Новак РАЖНАТОВИЋ

СПРОВОЂЕЊЕ XXIX ЧЛАНА БЕРЛИНСКОГ УГОВОРА О ЦРНОГОРСКОМ ПРИМОРЈУ И ИНГЕРЕНЦИЈИ АУСТРО-УГАРСКЕ У ЛУЦИ БАР

Излазак на обалу Јадранског мора представља велику тековину Црне Горе у ослободилачком рату са Турском 1876—1878. године. Неколико деценија усмјеравану акцију Црне Горе према Херцеговини крајем тога рата коначно су осујетиле империјалистичке тежње и нагодбе европских сила. Добивши пристанак Русије, Аустро-Угарска је у јесен 1877. одлучно одвратила Црну Гору од војне акције у Херцеговини. Пошто је затим добила одобрење Русије, Црна Гора је енергично повела ратну кампању у Приморју. Крајем 1877. и почетком 1878. године ослобођен је обални појас од јужне границе Паштровића до Бојане, са Баром и Улцињем.

Међутим, када се рат завршио, Црна Гора је била далеко од тога да може мирно уживати извојевани добитак и спокојно очекивати закључење мира. Аустро-Угарска је уложила све напоре да јој одузме Приморје. Мир у Сан Стефану, који је Русија наметнула Турској, био је само мртво слово на папиру. Велика Британија и Аустро-Угарска, стварно подржане од „поште-ног трговачког посредника“ Бизмарка, принудиле су Русију на темељну ревизију санстефанских одлука.

Настала је таква ситуација да је Црна Гора готово пала на милост сада главног непријатеља — Аустро-Угарске. Још прије закључења мира у Сан Стефану, књаз Никола је упутио војводу Божа Петровића у Беч, не би ли код цара Фрање Јосифа и грофа Андрашија измолио што повољније границе за Црну Гору, а прије свега да би се сачувао добитак у Приморју. Снисходљива обраћања цару Фрањи и грофу Андрашију, као и дипломатска настојања војводе Божа, уродиле су све тежим притиском Беча како би Црну Гору одбацио од мора и потиснуо њене границе од сјевера и запада.

У приморју све од фебруара до јула 1878. године Аустро-Угарска је водила једну невиђену кампању против суверене власти Црне Горе: преко аустроугарског конзуларног агента у Бару, неколико католичких свештеника и других агената тамо-

шње католичко становништво јавно је уписивано у аустроугарско држављанство, истицани црно-жути барјаци и на све могуће начине вријеђана и игнорисана црногорска власт. Изманипулисане петиције тих католика, састављане по диктату из Беча, Андрашију су биле један од „аргумената“, чак и на Берлинском конгресу, да они наводно неће власт Црне Горе, него хоће да се присаједине „цивилизованој и просвијеђеној“ Монархији.

Гроф Андраши је војводи Божу отворено рекао да Црна Гора, ако хоће да покаже пријатељство и оданост Аустро-Угарској, треба сама да се одрекне морске обале, а Монархија да ће јој дати на коришћење једну своју луку, на примјер Котор. Та претензија значила је да Аустрија продужи свој јадрански посјед једном уском траком земљишта до границе Албаније, са јасним циљем да ојача свој утицај у овој земљи. Истовремено, то би било знатно јачање позиција Аустро-Угарске у надметању са Италијом око превласти на Јадрану. У таквој перспективи, обрљена посједима Монархија од сјевера, запада и југа, Црна Гора би дошла у пуну економску зависност, и ускоро би у томе смртном загрљају као независна држава имала да издахне.

Положај Црне Горе отежавао је и проблем њених граница са Турском — прије свега зато што је намјеру Црне Горе, да, након приморске операције, заузме Подгорицу предухитрило закључење примирја између Русије и Турске, које је аутоматски имало да важи и за Црну Гору и Турску. Док су Лондон и Беч јасно стављали до знања Петрограду да неће признати што Русија издиктира Турској ако то они оцијене као штетно за њихове интересе, дотле се Црна Гора и Русија уопште нијесу сјетиле да закључење примирја услове тиме да Турци претходно евакуишу Подгорицу са истуреним тврђавама Спужем и Жабљаком. Истина, оне су одмах по закључењу примирја покушале да путем једне црногорско-турске комисије за утврђивање демаркационе линије натјерају Турску да преда Подгорицу, али је то било већ исувише касно. На санстефанску одлуку о Подгорици, и на све друго што се тим непостојаним актом Црној Гори обећавало, Турци су могли одговорити војним провокацијама и подстицањем албанског покрета против Црне Горе. Подгорица са Спужем и Жабљаком остала је не само Турцима него и аустријанцима као улог за територијална поткусуривања приликом одређивања граница Црне Горе на Берлинском конгресу. Проблем Подгорице посредно је веома користио Аустро-Угарској да врши притисак на Црну Гору у питању Приморја.

Али, упркос тако страшних околности, Црна Гора се ни по коју цијену није хтјела лишити изласка на море. Књаз Никола је поручивао руској влади да је ријешен са Црногорцима погинути за Приморје. С обзиром на грозну алтернативу, за Црну Гору готово да и није било другог излаза.

Русија није могла допустити да Аустро-Угарска одбаци Црну Гору, бар не сасвим, од морске обале. Када су Руси упути-

ли Црногорце на Приморје, тиме су им у ствари задали ријеч да ће оно што тамо извојују моћи и да задрже. У питању су били не само интерес него и достојанство Русије. Горчаков је опоменуо, не само Андрашија него и Бизмарка, како је Русија поступила у складу са Будимпештанским конвенцијама уважавајући то што је Аустро-Угарска одвратила Црну Гору од Херцеговине, а zaloжила је ауторитет велике силе одобравајући акцију Црногораца у Приморју. Разумије се, питање изласка Црне Горе на море „поштени трговачки посредник“ Бизмарк није сматрао вриједним прегјераног изазивања и вријеђања Русије. Он се сагласио да Црна Гора задржи једну морску луку, истичући да сна, што је био и посредни интерес Њемачке, не би смјела постати ратним пристаништем неке друге државе. С друге стране, гроф Шувалов је у преговорима са лордом Солсберијем издјештвовео пристанак британске владе да Црна Гора задржи једну луку на Јадрану. Као о свим важнијим питањима, тако су и о овоме уочи Берлинског конгреса постигнути основи компромиса. Тај компромис опет је углавном диктирала Аустро-Угарска. Црна Гора ће само дјелимично очувати своје тековине у Приморју.

Када су се заступници великих сила окупили у Берлину, Шувалов је још покушавао издјештвовати од Андрашија што позвољнија рјешења за Црну Гору. Успио је толико да се за луку Бар остави нешто шире залеђе. Коначно рјешење о црногорском приморју садржи се у XXIX члану Берлинског уговора. За сада ево то у грубим потезима: Бар са јобалом од ушћа потока Железнице у море на сјеверозападу до увале Кручи на југоистоку остаје Црној Гори; Аустро-Угарска има право да врши службу поморске и санитарне полиције у луци Бар; Црна Гора има право само на поморску трговачку заставу; Црна Гора, ће предати Аустро-Угарској територију Спича; Црна Гора ће Турској вратити Улцињ са територијом до Бојане.¹

Спровођење одредаба XXIX члана Берлинског уговора било је у одређеној мјери скопчано са огромним тешкоћама Црне Горе око извршења територијалних одредаба тога уговора. Биле су то обавезе Турске. Турци су, међутим, заједно с Албанском лигом, повели дрску опструкцију са циљем да Црну Гору лише њених права. Црногорска влада је морала привремено одложити захтјев да јој Порта преда Плав и Гусиње, а све напоре усредсредити на то да што прије добије Подгорицу са Служом и Жабљаком. Да би у овом питању добила подршку Аустро-Угарске, она је одређеним политичким и војним мјерама значајно помогла Монархији да лако окупира Херцеговину. Али још је требало да Русија изврши материјални притисак на Турску, условљавајући повлачење својих трупа из Источне Румелије, тиме што ће Турци претходно Црној Гори предати Подгорицу.

¹ *Documents diplomatiques, Affaires d'Orient*, Paris 1878, protocole 12, 4, VIII 1878, 191.

Тачно према црногорско-турском споразуму у Вирпазару од 1. П 1879. године, црногорска војска је 7. фебруара запосјела тврђаву Жабљак на обали Скадарског језера, а 8. фебруара запосјела је Спуж и Подгорицу. Овога истог дана Црногорци су Турцима предали Улцињ са територијом западно од линије која иде од увале Кручи на Јадранском мору до приобалног острвца у Скадарском језеру Горица Топал.²

Предајом Улциња Турској испуњена је друга алинеја XXIX члана Берлинског уговора.

На реду је било рјешавање главних питања из XXIX члана Берлинског уговора. Иако је Берлински уговор потписало шест великих сила, бечка влада се из разумљивих разлога одлучила на билатералне разговоре са црногорском владом о питањима која њих двије директно интересују.

Прво је Беч затражио предају Спича са тврђавама Хај и Нехај. Још у новембру 1878. Аустроугарска влада наложила је пуковнику Темелу да благовремено достави детаљне податке о тој територији и да начини прецизни пројекат будуће границе са Црном Гором на том сектору, на основу кога ће влада израдити један законски пројекат о интегрисању те територије у Аустро-Угарску.³ Али, према Темелу, да би се имали потребни подаци и оријентација, ствар треба да се размисли код Намјесништва за Далмацију у Задру, код Поморске владе у Трсту, и, наравно, у Бечу. Ради тога, он је најавио скори долазак у Беч. Пут му је одобрен, а за обављање текућих послова на Цетињу остао је капетан Сауервалд.

Узгредно Темел чини себи задовољство да се позабави мотивима и циљевима који су руководили Аустро-Угарску да у Берлину толико окрњи тековине Црне Горе у Приморју. Црна Гора је морала бити кажњена, сматра Темел, јер се политички претјерано идентификовала са својим савезником Русијом. Црногорски посједи су на тај начин одмакнути од Боке Которске, отклоњена је опасност да се Русија утврди у црногорском приморју, заштићени су привредни и политички интереси Монархије. Нешто појачана позиција Црне Горе према јужној Далмацији неутралисана је битним ојачањем општих војних и политичких позиција Аустро-Угарске. Када би Русија и добила такво право — Бар нема природних услова да постане ратна лука. Границе са Црном Гором повољне су за Аустро-Угарску, констатује Темел.⁴

² Опширније о предаји Подгорице, Спужа и Жабљака и враћању Улциња: у нашем раду *Берлински конгрес и Црна Гора* (у рукопису).

³ Архив Историјског института у Титограду (у даљем навођењу: АИИТ), Фотокопије дра Јевта Миловића из Државног архива у Бечу, Андраши — Темелу, 8. XI 1878.

⁴ Исто, Темел — Андрашију, 6. XII 1878. — На заглављу документа стоји да се Темелу одобрава пут у Беч.

Око евакуације Спича могло се радити тек после предаје Подгорице, Спужа и Жабљака Турцима. Већ убрзо после тога Црногорци су почели да преносе топове, муницију и други војни материјал са тврђава из Спича у Бар.⁵ Бечка влада је јавила Темелу, који се крајем фебруара вратио на Цетиње, да се њихове војне припреме за запосиједање Спича неће окончати прије краја марта.⁶ Црногорска влада убрзо је евакуисала војни материјал из Спича, а књаз Никола је изјавио Темелу да термин предаје тога мјеста потпуно препушта вољи Аустро-Угарске. Упоредо је бечка влада испитивала могућност да се једновремено ријеше и остала питања из XXIX члана Берлинског уговора. Књаз Никола је и на то, у начелу, пристао; међутим, замолио је да се тај посао за неко вријеме одложи, како би црногорска влада могла проучити проблем. Беч на томе није даље инсистирао; само је Темел предао књазу Николи збирку поморских закона и прописа који важе за Далмацију.

У оквиру разговора о спровођењу XXIX члана Берлинског уговора, Темел је тражио да у Бару и даље прећутно остане, као привремено, аустроугарски конзуларни агент. Књаз Никола се сагласио.⁷ Очигледно, на дневном реду још није било глобално спровођење тога члана Берлинског уговора, већ је то Темел напоменуо отприлике са циљем да Цетиње не би правило питање око даљег боравка неакредитованог аустроугарског „вицеконзула“ Нетовића у Бару. Тај „вицеконзул“ је претходне године задовољно јада црногорској влади, отворено и дрско агитишујући да се цијело Приморје прикључи Аустро-Угарској.

Црногорска влада је учинила све војне и административне припреме за предају Спича Аустро-Угарској. Темел је 14. априла инсистирао код своје владе да се то учини у најскорије вријеме, а у сваком случају прије састанка међународне комисије за разграничење Црне Горе и Турске. У томе га је подржао намјесник Далмације барон Родић. Ваља узгред указати да је разлог журбе био у томе да се избјегне коинциденција овог граничења са оним између Црне Горе и Турске. Јер, црногорска влада је могла изнаћи изговор да ствар загне, па би се у том случају формално наметнула потреба да посао преузме међународна комисија. Тиме би се створио преседан и за разграничење између Црне Горе и Аустро-Угарске на страни Херцеговине, гдје би се нашао руски комесар да одатле понесе топографске скице и карте. Због тога су у Бечу, добро познајући ситуацију, настојали да посао у Приморју пожури и сведу на чисто техничке димензије.⁸

Андраши је обавијестио да су неопходне војне и административне припреме „за припајање Спича Далмацији“ довршене

⁵ Исто, Саурвалд — Андрашију, 20. II 1879.

⁶ Исто, Темел — Андрашију, 4. III 1879.

⁷ Исто, Темел — Андрашију 23. III 1879.

⁸ Исто, Темел — Андрашију 24. IV 1879.

27. априла, а да ће се о дану примопредаје накнадно јавити.⁹ Затим, да ће 9. маја бити све спремно за акцију, како би се сјутрадан могао обавити посао, с тим што ће се Темел о томе споразумјети са књазом Николом и одмах обавијестити Беч.¹⁰ Међутим, Темел је већ био ступио у разговоре са министром Радоњићем и књазом Николом, и они су се споразумјели да се предаја Спича и Шушања Аустро-Угарској обави 11. маја 1879. године.¹¹

Уочи догађаја, војвода Машо Врбица је дао упутства окружном капетану Бара Вуку Пејовићу како да 11. маја преда Спич Аустријанцима, које ће предводити окружни капетан Котора Емануел Будисављевић. Поћи ће, заједно са капетаном Занковићем, да окупи Спичане, објавити им долазак аустријске власти у Спич, примити од њих пушке са муницијом, сабље, прбове, барјаке што су им својевремено подијељени, и све то послати у Бар. У недјељу 11. маја рано поћи ће у сусрет Аустријанцима на мјесто Кунфин. Пејовић је такође инструктиран да при сусрету са Будисављевићем изговори неколико ријечи, истичући како су Црногорци Спич крвљу ослободили и алудирајући да им се сада неправедно отима. При томе је имао добро пазити, а претходно удесити, да прије њега и док званично не преда Спич нико од Спичана не изговори ни ријечи,¹² дакле ни у знаку одобравања ни у знаку неодобравања.

О чину предаје Спича у нашим изворима имамо само извјештај начелника Будисављевића грофу Андрашију. Ујутро 11. маја у 5 сати пошао је из Кастел Ластве (Петровац) са одјељењем војске (не каже колико) и ступио у 7 сати на стару аустро-турску границу код села Углице. Ту је сачекао један сат, док је стигао капетан Пејовић са пратњом од неколико перјаника и једног броја приврженика Црне Горе као и представника појединих мјеста из Спича. Према Будисављевићу, Пејовић је тачно изрекао ону унапријед припремљену изјаву — „чију је садржину добио са Цетиња“. Будисављевић, међутим, оспорава да су Црногорци „крвљу освојили“ Спич од Турака, већ да су то постигли митом. Будисављевић је најкраће изјавио да ту територију преузима у име Аустро-Угарске. На то се у народу, како каже,

⁹ Исто, Андраши — Темелу 7. V 1879.

¹⁰ Исто, Андраши — Темелу 7. V 1879.

¹¹ Архив Црне Горе Цетиње, Фонд министарства иностраних дјела (даље: АЦГ МИД) ф. 2 Темел — мин. ин. дјела Радоњићу, 4. V 1879, бр. 129; АИИТ, фотокопије др Миловића, Темел — Андрашију 6. V 1879.

¹² Архив Црне Горе Цетиње, Фонд министарства унутрашњих дјела (даље: АЦГ МУД), ф. 1, в. М. Врбица — В. Пејовићу (25. IV) 7. V 1879, бр. 296. — Капетан Пејовић је имао да изговори ове ријечи: „По Берлинском уговору и по заповиједи Његовога Височанства мога Преузвишенога Господара књаза Николе I, предајем Вам Спич заједно са налазећим се у њему тврђавама, које су Црногорци јуначки од Турака освојили. Нека вам је срећно! Спичани, Вама говорим у име мога Господара, да новом Вашем Господару и његовим властима будете послушни и покорни и Вама ће бити добро и правда“.

проломило одушевљено „живио“. Упркос лошег времена, народ у Сутомору их је наводно одушевљено дочекивао. За прва три дана Будисављевић је примао делегације поданичке вјерности Монархији.¹³

Према црногорским изворима, радило се о провокацији неколико католика који су дан уочи доласка Аустријанаца истакли црно-жути барјак на католичкој цркви у Сутомору. Црногорци су то схватили као пркос према књажевској власти и особито као ниску провокацију „према православним Србима у Спичу“. Изгредници су ухапшени и спроведени у Бар. Сјутрадан су пуштени, с тим што им је забрањено да убудуће уопште ступају на „књажеву земљу“.¹⁴

Аустријанцима се такође журило да се што прије изврши прецизирање нове границе на сектору између Спича и Бара, тј. од ушћа потока Жељезнице до врха Врсуте. На челу са војводом Врбицом са црногорске и начелником Будисављевићем са аустроугарске стране, комисија за разграничење је доста лако обавила посао 14—17. маја 1879. Аустријанци су зазирали од тога да би Црногорци могли позвати ширу међународну комисију да утврди ову и друге границе с Аустријом, а Црногорци нијесу правили тешкоће надајући се да ће им Аустријанци бити од помоћи приликом разграничења са Турском. Та кратка гранична линија повучена је овако: „Са врх Врсуте математичком (правом) линијом на врх Стога, па низа Стог до Коте 2613 на *Плану Гору* између висова Дебеља и Веља Зановег низ Драгу у поток Банова Вода до увора у Жељезницу и главним коритом ове ријеке до Јадранског мора“.¹⁵

Показали смо, дакле, како су спроведене друга алинеја XXIX члана Берлинског уговора о враћању Улциња Турској и трећа алинеја тога члана о предаји Спича Аустро-Угарској (у првој алинеји само се констатује да се Бар са његовим Приморјем присаједињује Црној Гори под условима који су назначени у свим осталим алинејама). Члан XXIX Берлинског уговора од четврте алинеје па редом гласи овако:

— Црна Гора имаће потпуну слободу пловидбе Бојаном. Неће се изграђивати никаква утврђења дуж тока ове ријеке, изузимајући она која ће бити потребна за локалну одбрану Скадра, а која неће смјети да се налазе преко удаљености од 6 километара од те вароши (4).

— Црна Гора не може имати ратних бродова нити поморске ратне заставе (5)

¹³ АИИТ, Фотокопије из Држ. архива у Вечу, Будисављевић, Котор, Андрашију, 19. V 1879.

¹⁴ Исто, Пејовић — Врбица (28. IV) 10. V 1879, бр. 414 и Врбица — Пејовићу (29. IV) 11. V 1879, бр. 320.

¹⁵ АЦГ МИД, ф. 2, Записник о разграничењу Аустро-Угарске и Црне Горе од врха Врсуте до ушћа Жељезнице у Јадранско море, састављен у Зубцима 17. маја 1879.

— Лука Бар и све црногорске обалне воде остаће затворене ратним бродовима свих народа (6)

— Утврђења која се налазе између Скадарског језера и Јадранског мора биће порушена; друга нова утврђења неће смјети да се подижу у тој зони (7)

— Поморски и санитарни полицијски надзор вршиће Аустро-Угарска како у луци Бар тако и дуж цијеле црногорске обале (8)

— Црна Гора ће усвојити поморско законодавство које је на снази у Далмацији. Аустро-Угарска се са своје стране обавезује да врши конзуларну заштиту поморске трговачке заставе Црне Горе (9)

— Црна Гора ће се споразумјети са Аустро-Угарском о праву ове да изгради један пут и једну жељезничку пругу преко нове црногорске територије (10)

— Потпуна слобода промета биће осигурана на тим путевима¹⁶ (11)

Аустроугарској влади и даље се журило. Баш на дан када је у Зубцима потписан протокол о новој граници између Спича и Бара, влада Монархије поднијела је црногорској влади један пројекат о спровођењу у живот оних одредаба ХХИХ члана Берлинског уговора који се тичу луке Бар. Већ прва тачка тога пројекта сасвим јасно указује на праве намјере Аустро-Угарске. Она гласи: „У циљу организовања поморско-административне службе Црне Горе, и да би се могла вршити служба поморске и здравствене полиције у луци Бар и дуж црногорске обале, а што је чланом ХХИХ Берлинског уговора стављено у дужност Аустро-Угарској, у Бару ће бити установљена мјешовита царска и краљевска аустроугарска и књажевско-црногорска лучка капетанија. Овим се не прејудицира право којег на темељу тога истог члана ц. и к. влада себи придржава да у Бару држи стационирани један брод обалне страже.

Лучки уред у Бару ће истицати грбове и заставе обију влада“.

Другом тачком детаљно се одређују послови које, по мишљењу Беча, има да обавља мјешовита лучка капетанија „као власт надлежна за вршење поморске и здравствене полиције“. То су:

а) издавање бродских докумената за све бродове под црногорском заставом без обзира на радијус пловидбе, затим вођење регистара бродова према различитим категоријама;

б) издавање и евиденција поморских књижица црногорских држављана снабђених дозволом укрцаја;

в) вођење поступка на свим бродовима који улазе у луку Бар у вези са давањем дозволе промета након извршеног здрав-

¹⁶ *Documents diplomatiques, Affaires d'Orient, protocole 12, 191—192.*

ственог прегледа — вршењем контроле и узимањем података о бродским теретницама као и контролом путника;

г) отпављање свих бродова који напуштају луку Бар, у вези са издавањем визе здравствених путних исправа и бродских теретница;

д) вођење свих поступака око пописа посаде бродова који нијесу под црногорском заставом;

ђ) вршење службе поморске полиције у луци Бар, у ужем смислу, с обзиром на одређивање мјеста за привезивање, одржавање веза и сигурности у тој луци итд;

е) вршење службе поморске полиције, тј. одобравање дозволе промета након извршеног здравственог прегледа, издавање здравствених путних исправа, предузимање мјера ради примјене карантина с обзиром на поријекло било бродова било њихових терета, изузев ако се те мјере према здравственим правилима не морају обављати у једном поморском лазарету (чл. 6), те вршење ветеринарске службе;

ж) састављање и евиденција поморске статистике;

з) контрола морског рибарства у вези са издавањем бродских докумената рибарским лађама, уређење односа са посадама и надзор над њима што се тиче поморске полиције;

и) доношење пресуда у првом степену у свим споровима произишлим из односа службе на бродовима који нијесу под црногорском заставом, као и уопште у свим прекршајима поморских и здравствених прописа.

Затим се одређује да лучка капетанија у Бару буде надлежна за све послове поморске администрације, а нарочито за средства и постројења потребна за пловидбу у овој луци и дуж црногорске обале, као што су обалне грађевине, средства за привезивање, свјетла и знаци за обиљежвање. У свим овим пословима капетанија ће имати да поступа само уз сагласност црногорске владе, која ће и сносити све трошкове што из тога буду проистицали (тачка 3).

Ова капетанија убираће таксе: лучке, здравствене и пловидбене. Годишњи приход од тих такса служиће у првом реду за покриће послова лучког уреда, подразумијевајући ту плате службеника и помоћног особља, али не и трошкове који искључиво падају на терет једне или друге стране „у смислу посебних одредаба углављених овим споразумом“. Сваки вишак ићи ће искључиво у корист Црне Горе (тачка 4).

Аустро-Угарска хоће да лучка капетанија у Бару у свим административним пословима зависи од Поморске владе у Трсту, која ће у томе вршити улогу друге и посљедње инстанце. Поморска влада у Трсту достављаће непосредно лучком уреду у Бару све административне наредбе и прописе, а овај ће од ње имати да прима директне налоге. Поморска влада моћи ће у свако доба преко својих органа да врши надзор лучког уреда (капетаније) као и над стањем у тој луци (тачка 5).

Кад настане потреба предузимања мјера карантина, једнако што се тиче бродова као и терета, а када се те мјере морају вршити у неком поморском лазарету, ц. и к. Поморски лазарет у Мелинама даваће потребна упутства (тачка 6).

Лучки капетан, одговоран за управљање лучким уредом и у исто вријеме опуномоћен да води послове ц. и к. *конзуларног* заступника у Бару, биће, као и потчињено му особље, постављен, опозиван и отпуштан од стране ц. и к. владе. Особље капетаније у свим пословима службе, а особито што се тиче дисциплине, биће потчињено властима Монархије. О наменованима и промјенама у саставу службеника и помоћног особља благовремено ће се обавјештавати црногорска влада. Ти службеници и помоћно особље са својим породицама, у свим приватним и кривичним споровима, за сваки прекршај или кривично дјело почињено за вријеме свог боравка у Црној Гори — потпадају под судску надлежност најближег суда на аустријском земљишту. Они неће ни под каквим изговором бити подвргавани непосредним порезима, општинским таксама и личним дажбинама, изузев за своја непокретна добра, за која ће бити подвргнути истим обавезама као и остали власници некретнина у Црној Гори. Судови и власти у Црној Гори пружаће службеницима и помоћном особљу лучког уреда у вршењу њихове службе сваку пожељну помоћ и потпо-
ру (тачка 7).

Црногорска влада треба да обезбиједи и одржава у добром стању просторије лучког уреда и да на свој трошак изврши прву набавку бродова, ужета, справа за спасавање, знакова и других средстава и справа потребних за лучку службу (тачка 8).

Лучка капетанија ће имати право да, у сврху обављања својих послова, одржава поштански промет с Котором и Скадром (тачка 9).

По успостављању капетаније, а ради олакшања вршења службе поморске и здравствене полиције, Аустро-Угарска придржава себи право да на свој трошак успостави према потреби једну телеграфску линију с једним телеграфским уредом у Бару у надлежности капетаније, која ће везивати Бар било са Котором било са Скадром и Улцињем. У том случају од стране Црне Горе биће овој линији зајемчена иста законска заштита какву уживају и властите телеграфске линије Књажевине (тачка 10).

Црна Гора ће на рту Волујици одржавати један свјетионик истог разреда и на исти начин како је то било за вријеме отоманске владавине (тачка 11).

Сви закони и уредбе из области поморског законодавства на снази у Далмацији, као и окружнице издате од ц. и к. Поморске владе у Трсту, једнако ће важити и бити на снази и за лучки уред у Бару, а да при томе неће требати од случаја до случаја сагласност између двије владе. Поморска влада ће црногорској влади сваки пут без закашњења саопштавати те законе, уредбе и окружнице (тачка 12).

Аналогно законима који су на снази у Далмацији, искључиво је само црногорским држављанима дозвољено да вију црногорску трговачку заставу. Такође складно са уредбама у Далмацији, и у Црној Гори ће се уредити питање заловједништва и посаде на црногорским бродовима (тачка 13).

Лучки уред у Бару ће по пуномоћству, а надлежан као прва инстанца, доносити пресуде у овим приватним пословима из области поморско-трговачког права, уз судјеловање двају судија поротника опуномоћених од црногорске владе, а према законима и уредбама који важе у Далмацији. Окружни (котарски) суд у Котору вршиће те послове као суд другостепене и посљедње инстанце (тачка 14).

На основу одредаба двију посљедњих алинеја XXIX члана Берлинског уговора, Аустро-Угарска има право да, чим према захтјевима промета то буде сматрала потребним, на свој трошак изгради и одржава једну цесту и (или) жељезничку пругу на црногорском земљишту у правцу Скадра, преко Бара или неким другим правцем. На томе путу биће дозвољена потпуна слобода промета и Црна Гора неће на њему од путника убирати царинске дажбине, порезе или било које путне таксе, нити ће их подвргавати каквом прегледу. — Будући да одржавање ове цесте или жељезничке пруге пада на терет Аустро-Угарске, она у исто вријеме придржава себи право да у ту сврху постави надзорне органе, а Црна Гора се са своје стране обавезује да ће пролив оштећења тога пута зајемчити исту заштиту какву према законима Књажевине уживају путеви које одржава књажевска влада¹⁷ (тачка 15).

Очигледно је да би по овом пројекту Беча Црна Гора имала да готово сасвим изгуби суверенитет над својом једином луком и комадићем преостале обале. Безобзирна тежња за доминацијом јаког над slabим тешко да се може грубље очитовати у једном дипломатском документу. Такви капитулативни захтјеви ваљда немају преседана ни у старом режиму капитулација на Леванту. У тако безобзирној намјери да се наметне право јачег, једва у пројекту можемо истаћи тачку пет, да би лучком капетанијом у Бару управљала Поморска влада у Трсту, или тачку 14, према којој би приватно правне спорове имао пресуђивати аустријски окружни суд у Котору у својству друге и посљедње инстанце.

Аустроугарски пројекат у цјелини се темељи на осмој и деветој алинеји XXIX члана Берлинског уговора. А тамо се тек сумарно констатује да ће Аустро-Угарска вршити поморску и здравствену полицију у Бару и дуж црногорске обале и да ће

¹⁷ Динко Франетовић, *Дипломатске акције великих сила око спречавања и ограничавања суверенитета Црне Горе на мору у вези с одредбом Берлинског уговора 1878. године*, Поморски зборник 2, (Задар) 1964, 765—769, аустроугарски пројект у цјелини изложен.

Црна Гора примијенити поморско законодавство које је на снази у Далмацији. Биће да је Беч те суштинске одредбе намјерно формулисао тако непрецизно и доста неодређено. „Разрађујући“ их у предлогу пројекта, Монархија показује голу империјалистичку намјеру да луку Бар подвргне својој управи, да контролише и у основи усмјерава спољни промет Црне Поре. На тај начин би се створили одређени објективни услови, и свакако је постојала таква жеља, да Беч врши што јачи политички утицај у првом реду у црногорском приморју, те уопште у Црној Гори.

Црногорска влада се није дала збунити таквим великосилским насртајем Аустро-Угарске. Јаки ослонац у супротстављању Цетиње је имало код руске па и италијанске владе, што ће се из даљег излагања унеколико и показати. Чињеница да су поменуте алинеје ХХИХ члана Берлинског уговора тако неодређене чак ће боље послужити црногорској влади да се супротстави намјери Беча, да заправо брани суверенитет своје луке и обале.

На први аустроугарски пројекат споразума црногорска влада је одговорила 3. јуна 1879. једним краћим противпројектом од седам тачака. У организацији поморске службе, наиме, Црна Гора ће примијенити поморско законодавство које је сада (actuellement) на снази у Далмацији. У Бару ће црногорска влада успоставити лучку капетанију у складу са прописима и праксом у Далмацији. Када према санитарним правилима један брод треба ставити у карантин, аустроугарска влада ће ставити црногорској влади на располагање поморски лазарет у Мељинама. Усваја се предлог аустроугарске владе о одржавању једног свјетлионика на Волујици. Све предлоге Аустро-Угарске да ова изгради један пут или жељезничку пругу преко нове црногорске територије, као и што се тиче промета, надзора и осигурања тога пута, црногорска влада такође прихвата. Али додаје: пошто одржавање те саобраћајнице спада на терет Аустро-Угарске, која због тога резервише себи право да намјести неопходне органе надзора, број тих органа не може бити већи од онога броја који се практикује у Монархији за исту дужину пута. Црногорска влада се саглашава са тим да само њени поданици имају искључиво право да истичу поморску, трговачку заставу Црне Горе. Поморски и санитарни надзор вршиће Аустро-Угарска — „на мору“, путем лаких стражарских бродова.¹⁸ Ово значи: никакав надзор на копну не долази у обзир.

Црногорска влада, према томе, углавном прихвата одређене техничке мјере и радње, као и организациона и управна искуства која су, и независно од владавине Аустро-Угарске, вјековима изпраћивала у поморској привреди Далмације. То је сасвим нормално већ и због тога што Црна Гора до тада није била маритимна земља. Видјела се и нека корист од изградње једне са-

¹⁸ АЦГ МИД, ф. 2, Радоњић — Темелу (21. V) 7. VII 1880. бр. 144; в. Д. Франетовић, н. чланак, 769.

обраћајнице дуж црногорске обале. Међутим, прелазећи ћутке преко главних захтјева друге стране, црногорска влада отворено одбија да с Аустро-Угарском установи мјешовиту лучку капетанију у Бару, као и све мјере — управне, судске, контролне, таксене — које Беч хоће да наметне Црној Гори.

Барон Густав фон Темел, аустроугарски министар резидент на Цетињу, доставио је црногорској влади крајем јула 1879. нови пројекат од 14 тачака — нешто блажи, али умногоме истовјетан са првим. Сада аустроугарска влада не помиње захтјев да у барској луци стационарира један ратни стражарски брод. Једино се констатује да Аустро-Угарска придржава себи право да у црногорским водама врши службу поморске и здравствене полиције. Опет се захтијева да лучки уред у Бару носи име „ц. и к. аустро-угарска и књажевско црногорска лучка капетанија“. Не каже се директно ко ће бити капетан, Црногорац или Аустријанац, већ да ће аустроугарска влада ставити на располагање црногорској влади неопходно особље „за функционисање тога уреда“. Лучки капетан добијаће плату искључиво од Аустро-Угарске, као и остало особље капетаније — уколико приходи од лучких такса и тарифа не буду довољни „да покрију те трошкове. Лучка капетанија ће прикупљати лучке таксе и таксе од пловидбе. Црногорска влада ће имати да снабдијева и да одржава у добром стању једну радњу за продају ужади, справа за спасавање, сигналних уређаја и других справа за лучку службу. Понављају се захтјеви о телеграфској линији Бара са Котором. Аустроугарска влада се саглашава са црногорском владом што се тиче изградње саобраћајнице у црногорском приморју, усвајајући ону њену допуну о броју надзорних органа Аустро-Угарске на њој. Такође се саглашава са стављањем на располагање Црној Гори лазарета у Мељинама, са обновом свјетионика на Волујци, са искључивим правом црногорских поданика да истичу поморску трговачку заставу Црне Горе. Ова питања, заправо, одређено су поимена и углавном нијесу задирала у суверенитет Црне Горе, те о њима и није могло бити већег спора.

Међутим, у стварима које се тичу службе лучког уреда у Бару, једнако се инсистира да суд округа Котора функционише „преко изасланика“ као друга и посљедња инстанца. Прва инстанца опет има бити сами лучки уред, уз асистенцију два потреника делегирана од црногорске владе. Поморска влада у Трсту биће надлежна за послове администрације и поморске полиције као друга и посљедња инстанца. Поново се истиче да Црна Гора мора примјенити поморско законодавство које је на снази у Далмацији.

Темел је овом пројекту споразума додао неку врсту тумачења, означајући то као резерве и изјаве (*Les réserves et déclarations*) двију влада потписница. Најприје се понавља садржина 12. члана првога пројекта о обавезном важењу закона, наредба и окружница Поморске владе у Трсту за лучку капетанију у Ба-

ру. Овдје се, међутим, прецизира да то једнако важи и за *будуће* законе и наредбе које ће Поморска влада доносити за Далмацију. У цјелини се преносе они послови лучког уреда, означени као вршење службе поморске и здравствене полиције, како су побројани у чл. 2 првог пројекта. Поново се констатује да ће лучки капетан у исто вријеме вршити функцију конзуларног агента Аустро-Угарске у Бару. У свим стварима јурисдикције и дисциплине лучки капетан биће потчињен „компетентним властима“ Монархије. Што се тиче лучког особља, као и пореза, такса, све је као у првом пројекту. Поморска влада у Трсту преко својих органа имаће право да с времена на вријеме контролише рад лучког уреда у Бару. Службена веза Поморске владе и лучке капетаније одржаваће се преко аустро-угарског министра резидента на Цетињу. Црногорска влада ставиће на располагање аустро-угарској влади, кад ова то затражи, једно земиљште у близини луке Пристан ради подизања складишта за угаљ намијењен стражарским бродовима.¹⁹

Иако су захтјеви Аустро-Угарске и даље веома претјерани, из другог пројекта јасно се осјећа да су они доста отупљени, да Беч није тако сигуран да једноставно може наметнути своју вољу Црној Гори. Уосталом, чињеница је да Црна Гора сада суверено влада оним што јој је остало од морске обале. Друго, Берлински уговор је бар у том смислу јасан да чак ни имплицитно не даје Аустро-Угарској право ни на какву административну ингеренцију у луци Бар или на црногорској обали. У том погледу ни бечки кабинет се није могао заваравати. Рачуница Беча свакако је рачунала на неискуство Црногораца у поморским пословима, а особито на невоље црногорске владе у вези с разграничењем са Турском. Не коинцидирају случајно приказани аустроугарски пројекти „споразума“ са дрском опструкцијом какву су повели Турци у раду међународне комисије за разграничење на сектору од Јадранског мора до Гусиња. За брзо и лако уступање Спича Аустро-Угарска се „реванширала“ Црној Гори тако што је, уз подршку Велике Британије и Њемачке, у суштини била на страни Турске при расправи о граничној линији, што значи: у спречавању Црне Горе да у складу са Берлинским уговором дође у посјед Плава и Гусиња.²⁰

Ваља истаћи да су преговори о луци Бар формално били строго тајни. Узгред речено, иза изложених пројеката стоје дуги разговори министра Радоњића и пуковника Темела, о чему ми немамо свједочанстава. Наравно, у те је разговоре од почетка био посвећен руски заступник на Цетињу Јонин, а ускоро и италијански отправник послова Дурандо. Према Јонину, црногорска

¹⁹ Државни музеј Цетиње, Архивско одјељење (даље: ДМЦ АО) Темел — Мин. ин. дјела Црне Горе, доставио крајем јула 1879, бр. 146; в. Д. Франетовић, н. чланак, 770.

²⁰ Опширно о разграничењу Црне Горе и Турске: у нашем поменутом раду.

влада није могла одбити ове разговоре, да не би погоршала ситуацију у којој се налазила. Цетиње их је само одуговлачило, упорављајући средства „доброг дипломатског понашања“. Држало се да Беч неће ићи до материјалног притиска на Црну Гору. Иначе се књаз надао да би му руска влада, у евентуалном шкрипцу, помогла да сачува своја права у једном тако важном питању. Члан XXIX Берлинског уговора, резонује Јонин, јесте једна међународна одредба, и тај му карактер Аустро-Угарска нема право одузимати путе мизговора о потреби закључења једне билатералне конвенције са Црном Гором ради његова спровођења. Ни сама Црна Гора не би имала право да се одрекне прерогатива суверенитета над својом морском обалом у корист једне стране државе — без овлашћења свих потписница Берлинског уговора. Италија има позитивног интереса да спречи намјерно изигравање XXIX члана Берлинског уговора. Стога се књаз Никола недавно одлучио да о преговорима са Аустро-Угарском обавијести римску владу, молећи је да строго чува њихову тајност. Италијан Дурандо, са којим је на молбу књаз Јонин ступио у повјерљиву везу, обећао је, у случају потребе, енергичну потпору своје владе црногорској влади у питању Приморја. Рим је наложио Дуранду да се на најбољи начин огорчено бори сузбијајући претензије Аустро-Угарске према Црногорском приморју. С друге стране, Јонинов је утисак да ни сами Темел није много убијеђен у захтјеве своје владе, пошто их заступа и расправља о њима без великог жара. На крају, руски заступник моли своју владу да бечком кабинету ничим не покаже како је посвећен „у тајне и чак мистериозне преговоре“ Цетиња са Бечом.²¹ „Строга тајност“ као да је значила неки вакуум у коме црногорска влада може да се „равноправно“ носи с аустроугарском владом.

У невољама Црне Горе, а најприје због разграничења са Турском, књаз Никола је баш крајем јула 1879. изразио цару Фрању Јосифу жељу да га посјети у Бечу. Остао би тамо 8—10 дана и вратио се на Цетиње, одлажући за позну јесен већ најављену посјету Петрограду. Цар је на полеђини Темелова извјештаја забиљежио да ће се врло радо одазвати да види књазу Николу као свога госта у Бечу.²² У ситуацији у којој се Црна Гора налазила, унеколико је разумљив нископоклонички однос књазу Николе према бечкоме ћесару. Занимљиво је да о најави посјете Бечу књаз Никола није за дуго обавијестио руску владу.

Дипломатски двобој са Бечом поводом Приморја црногорска влада је наставила без много устезања. Јонин и Дурандо очигледно су је подстицали и инструкирали у тој дипломатској игри. Више то неће бити пројекти и контрапројекти споразума, него

²¹ Државни музеј Цетиње, приновљени рукописи (ДМЦ ПР) ф. 27, Јонин — Гирсу (13) 25. VIII 1879, бр. 122.

²² АИИТ, фотокопије дра Миловића, Темел — Андрашију 24. VII 1879; Др Владан Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија 1814—1895*, Београд 1922, 446—447.

препуцавање дипломатским нотама. Отпочео је 16. августа 1879. министар Радоњић нотом аустро-угарској влади. Црногорска влада, каже се ту, била је вазда срећна да укаже поштовање влади Монархије. Али дубоко жали што не може да прихвати њене захтјеве у вези са спровођењем у живот XXIX члана Берлинског уговора. До сада је црногорска влада претпостављала усмене разговоре, какви су вођени поводом пројеката бечке владе, а све у жељи да се одстрани и „најмања појава опозиције“ према њој. Не престајући да и даље буде „снисходљива“ према тој влади, црногорска влада сматра неопходним да убудуће писмено излаже „своје мисли“.

Иако је други аустријски пројекат мање строг, по мишљењу црногорске владе он још садржи значајне одредбе које превазилазе домаћај XXIX члана Берлинског уговора. Прво, тај члан јесте једна међународна одредба, која се може измијенити само новом свечаном одлуком свих страна потписница. Према томе, ако би Црна Гора путем једне конвенције са неком другом државом извршила измјену те одредбе, она би тиме дала право силама потписницама да интервенишу. Дужност је Црне Горе да по сваку цијену одстрани такву могућност. Друго, Берлински уговор је признао Црној Гори независност и суверенитет. Ово право било би окрњено када би Црна Гора пристала на екстериторијалност лучке капетаније у Бару, допуштајући судовима Аустро-Угарске да воде парнице у поморским и санитарним пословима на њеној територији. Исто значи и кад би се примјена поморског законодавства из Далмације простирала и на будуће законе.

Црногорска влада полази од тога што одредбе XXIX члана Берлинског уговора сматра довољно одређеним, па двије владе немају потребе да склапају посебну конвенцију ради њиховог спровођења. Конгрес је, тумачи се овдје, санкционисао неутралност црногорских вода. Како Црна Гора нема поморских снага да се та неутралност респектује, стављено је Аустро-Угарској у дужност да то чини путем малих стражарских бродова; то изричито изискује сваки ратни брод без обзира на његову тонажу. Надзор, како полицијски тако и санитарни, има се вршити само таквим бродовима, и то искључиво на мору. Смисао је овога члана да се тај надзор врши само у корист Црне Горе, а против оних који би евентуално покушали да повриједи неутралност њених вода. Свако страна мијешање у поморску администрацију Црне Горе нанијело би ударца њеној независности и суверенитету. Ова је администрација искључиво право Црне Горе.

У том циљу књажевска влада објавиће ускоро — као законе Књажевине — поморско законодавство које је на снази у Далмацији. Ако се у будућности покаже потреба модификације тих закона, влада ће моћи да се инспирише принципима тог права, и она се нада да ће у вези са тим увијек моћи да рачуна на „добре савјете“ Беча. Настојећи да за шефа поморске службе

у Бару постави једног способног човјека, црногорска влада се „за почетак“ обраћа добротинству аустријске владе да јој за тај положај додијели једног функционера из Далмације. Тај ће бити „искључиво“ књажевско црногорски службеник.

Црногорска влада одазива се захтјеву аустроугарске владе и нуди за складиште угља, потребног за лаке стражарске бродове, један или више пространих магацина у Бару. Она ће пожуриати да успостави један свјетионик на Волујици, о коме је ријеч у два аустроугарска пројекта.

Што се тиче пута који Аустро-Угарска има право изградити „од Бара до Скадра“, црногорска влада сматра да је дискусија о тој одредби преурањена. Чим околности укажу могућност конструкције тог пута, влада Црне Горе ће пожуриати да се споразумије са аустроугарском владом.

Што се тиче администрације у луци Бар, црногорска влада сматра да би за међусобно споразумијевање било најкорисније ако двије владе „сведу дискусију“ у оквире принципа на којима су базиране одредбе ХХИХ члана Берлинског уговора.²³

Према свему, веома сумарне одредбе 8. и 9. алинеје тога члана објема странама биле су довољно „одређене“: аустроугарској тако што би хтјела наметнути своју управу у Бару, а Црној Гори како би се од те намјере одбранила.

У сјенци непопуштања Црне Горе у питању Приморја, као и неуспјеха разграничења са Турском, дошао је 24. августа 1879. позив цара Фрање Јосифа књазу Николи да га посјети у времену од 1. до 6. септембра ради присуства маневрима аустроугарске војске у Бруку.²⁴ Значи, од пријема телеграфског позива до момента када треба да сиђе на бечки Банхоф књаз има на располагању само недјељу дана. Неделикатан третман владара Црне Горе свакако није био случајан.

На савјетовању са најистакнутијим главарима у двору одлучено је да књаз ипак пође. Упркос великих тешкоћа кроз које је пролазила Црна Гора, оцијењено је да би одбијање посјете у Бечу примили као демонстрацију и вјероватно као неки изазов, нарочито с обзиром на растуће незадовољство народа у Херцеговини аустроугарском окупацијом. Пошавши 28. августа из Цетиња, затим од Котора бродом и од Трста жељезницом, књаз је 31. августа увече стигао у Беч. На станици су га дочекали градоначелник, командант гарнизона, шеф полиције и шеф жељезничке станице. На маневре у Брук књаз је дошао у пратњи цара ађутанта 4. септембра. Овдје га је цар примио у аудијенцију. Посматрали су завршницу маневара, затим чинили пријеме,

²³ АЦГ МИД, ф. 3, Радоњић — Темелу (4) 16. VIII 1879, бр. 211; в. Д. Франетовић, н. чланак 770—771.

²⁴ АИИТ, фотокопије дра Миловића, Андраши — Темелу, 24. VIII 1879.

и цар је књаза даровао луксузним кочијама са коњима. Књаз Никола је напустио Беч 11. септембра, а на Цетиње се вратио 14.²⁵

У Бечу је књаз Никола водио усмене политичке разговоре са царем Фрањом и грофом Андрашијем. Постигнут је неки »ausgleich« (поравнање, компромис), те се књаз вратио задовољан. Чак је италијански амбасадор у Бечу извијестио своју владу како је књаз Никола, поред осталих, „срећно окончао“ мучно питање Приморја. Сумња и невјерица ипак су остале, а највише их је изазвао гроф Андраши приликом опраштања са књазом, напомињући, као узгредно, о луци Бар, да „што се тиче малих детаља ми ћемо се лако споразумјети“.²⁶ О чему се тамо разговарало и шта су могућа гола обећања цара Фрање и Андрашија стварно значила — показаће се из даљих црногорско-аустријских преговора о Приморју.

Као одговор на ногу црногорске владе од 16. августа ц. и к. Министарство спољних послова доставило је Темелу један рескрипт датиран 25. септембра 1879, тражећи од црногорске владе да „дефинитивно прихвати“ мишљење и захтјеве аустроугарске владе. „Суштину“ тога министарског рескрипта Темел је доставио министру Радоњићу 14. октобра.

Одбија се као неосновано тумачење црногорске владе да члан XXIX Берлинског уговора не даје право Аустро-Угарској да врши у Бару поморску и санитарну инспекцију већ само право факултативног надзора. Односна одредба јасно каже да „ће поморска и санитарна полиција како у Бару тако и дуж црногорске обале бити вршена од Аустро-Угарске малим стражарским бродовима“. Аустро-Угарска влада „далеко је од тога“ да би од Црне Горе тражила концесије које премашују оквире одлука Берлинског уговора. Тиме што је предложила мјешовиту лучку капетанију, она је хтјела да учини „особиту пажњу књажевини“, те да је „врло широкогрудно“ водила рачуна о њеној ситуацији. Намјере Аустро-Угарске нијесу никако у супротности „са легитимним аспирацијама Црне Горе, чије интересе смо увијек спремни да штитимо“.

Беч такође одбацује гледиште Цетиња да Берлински уговор проглашује неутралност црногорских вода као и луке Бар. Ако се XXIX чланом Берлинског уговора ратним бродовима других држава забрањује приступ у Бар и црногорске воде, та одредба, с друге стране, не оставља ни најмање сумње у погледу чињенице да Бар и црногорске воде буду увијек отворене стражарским бродовима Аустро-Угарске, „који ће, природно, носити ратну заставу Њ. В. цара и краља“.

²⁵ Глас Црногорца бр. 32 и 33 од (25. VIII) 6. IX и (1) 13. IX 1879.

²⁶ ДМЦ ПР, Јонин (Дубровник) — Гирсу, ф. 27 (13) 25. XI 1879. — Јонину је Дурандо својевремено показао извјештај италијанског амбасадора у Бечу Албанија о разговорима књаза Николе у Бечу.

Аустроугарска влада јако је наљућена ставом црногорске владе да не прихвата будуће модификације поморског законодавства у Далмацији. У вези с тим, аустроугарско министарство примјећује црногорској влади да Берлински уговор уопште не помиње неко ограничење ваљаности тога законодавства. Та одрерба има циљ да утврди „савршену једнакост и сагласност“ законоравства у поморској материји двију сусједних земаља. Тако свака измјена у поморском и санитарном законодавству Аустро-Угарске, ако не би истовремено била прихваћена од Црне Горе — не би могла а да не доведе до диспаратета тих законодавстава, што се односноним алинејама ХХИХ члана Берлинског уговора управо хтјело предуприједити.

Притисак је попуштао, мада је Аустро-Угарска на разне начине и даље манипулисала својим захтјевима. Сада ц. и к. министарство изражава вјеровање да би се „уз веће прецизирање наших реципрочних гледишта“ могла наћи прихватљивија база за „пријатељски споразум“ са црногорском владом. Желећи да тај циљ постигне што прије, влада Монархије озбиљно је размотрила предлоге које је књаз дао за вријеме свога посљедњег боравка у Бечу, а којима се наводно тежи „за једним дефинитивним рјешењем питања“. Књаз је желио да се неодложно успостави лучки уред у Бару. Молио је да од Аустрије добије једну личност способну да преузме и организује управу тога уреда, изјављујући спремност да пружи гаранције да функционисање поморске и санитарне службе неће прејудицирати интересе Аустро-Угарске. Даље се тврди како је књаз „наговијестио (*faire entendre*) да убудуће неће чинити примједбе на то да овај уред буде периодично контролисан од стране органа аустријске владе. Најзад, књаз је „признао наше право“ на надзор трговачких лађа у луци Бар и у црногорским водама путем малих стражарских бродова. Узимајући на знање те изјаве књаза Николе, влада Монархије је већ предложила једну подобну личност за лучког капетана у Бару.

Аустроугарска влада би такође хтјела да врши периодичну инспекцију поморске и санитарне службе луке Бар, било преко органа *ad hoc* назначених од Поморске владе у Трсту било преко свога конзуларног агента у самом Бару. А да би црногорској влади дала један „особити доказ свога пуног повјерења“, она је расположена да помогне Књажевини у вршењу поморске и санитарне службе путем лаких стражарских бродова царевине и краљевине.

Што се тиче одредбе ХХИХ члана Берлинског уговора којом се влада Аустро-Угарске овлашћује да изгради једну цесту и жељезничку пругу дуж црногорске обале, ова се резервише да се поврати на то питање када јој се за то укаже потреба.

Чудна је, затим, констатација аустроугарског министарства спољних послова — да је бечка влада готово у потпуности прихватила принципе изнесене у ноти црногорске владе од 16.

августа, јер се одмах додаје да се оно што у вези с тим још треба истаћи своди на то да Црна Гора призна сљедећа два принципа:

1) поморско и санитарно законодавство на црногорској морској обали остаће „за сва времена“ сагласно са оним у Далмацији,

2) функционисање лучке капетаније у Бару биће периодично инспцирано од стране специјалних органа Поморске владе у Трсту или од мјеродавног аустроугарског конзулата који се наново има установити у Бару.

Пошто је изложено рескрипт своје владе, Темел „жели да вјерује“ како спровођење ових последњих принципа неће наићи на тешкоће, и моли Радоњића да му у најкраћем могућем року упути „последњу одлуку“ књажевске владе.²⁷

Предстојало је успостављање лучке капетаније у Бару. Пружајући Црној Гори неопходну стручну и кадровску помоћ, Аустро-Угарска је хтјела да то скупо наплати. Из одређених разлога, она је била дужна да укаже такву помоћ, а и није смјела допустити да се Црна Гора у ту сврху обрати некоме другоме.

Брзо одговарајући на претходну ноту, црногорска влада истиче како не може имати исте погледе са владом Аустро-Угарске у питању интерпретације ХХИХ члана Берлинског уговора. Бечка влада има право да врши службу поморске и санитарне полиције „како у Бару тако и дуж црногорске обале“, али само путем лаких стражарских бродова и само на мору. Аустро-Угарска нема право да спречава или се мијеша у поморску администрацију Црне Горе, него се то право практично своди на надзор.

Црногорска влада узима на знање да аустријска влада одустаје од пројекта да установи један мјешовити аустро-црногорски лучки уред. Изјавом Беча да је далеко од тога да од књажевске владе тражи концесије „које би превазилазиле границе трасиране Берлинским уговором“ црногорска влада је „веома срећна“.

Али, упркос Бечу, црногорска влада и даље веома упорно инсистира на тумачењу да Берлински уговор фактички прописује неутрализацију црногорских вода. А поново се каже да Црна Гора нема поморских војних снага за респектовање те неутралности, због чега је Конгрес ставио Аустро-Угарској у дужност да то чини путем лаких стражарских бродова. Књажевска влада нема ништа против ако влада Монархије жели да на тим бродовима истиче своју ратну заставу — „само да не буде истичана на ратним лађама“. Битно је очувати суштину интернационалних одредаба Берлинског уговора, а што се тиче „формалности“, ако ни једна сила потписница Берлинског уговора не би ништа приговорила, неће се ни црногорска влада томе противити.

²⁷ АЦГ, МИД, ф. 3, Темел — заступнику Министарства ин. дјела в. М. Врбици, 14. X 1879, бр. 326.

— Интернационални карактер Берлинског уговора, према томе, био је црногорској влади и правни и политички ослонац у одбрани од грубих насртаја Беча.

Веома опширно црногорска влада настоји да обескријепи став бечке владе о питању поморског законодавства. Када се каже да ће Црна Гора прихватити поморско законодавство „које је на снази у Далмацији“, смисао позитивног изражавања те одредбе јесте оно законодавство које постоји, закони већ санкционисани, а никако будући закони. Иначе би Црна Гора у поморским пословима вјечито зависила од законодавне материје једне друге државе. А то би било у потпуној супротности са XXVI чланом Берлинског уговора, којим се признаје независност Црне Горе. Одредбе XXIX члана Берлинског уговора, аргументише даље црногорска влада, не базирају се на хипотетичким законима будућности, чија се садржина не може процјењивати. Да је хтио такву интенцију, Берлински конгрес би то посебно изразио. Црногорска влада сматра да је мотив Конгреса био тај да Књажевина прихвати поморско законодавство које важи у њеном суједству, гдје се већ развија модерно поморство; хтјело се помоћи Црној Гори да што лакше и брже унаприједи своју поморску привреду. Суверенитет Црне Горе ц. и к. влада је директно подржала ријечима Андрашија на Берлинском конгресу: „У општем је интересу да државе признате независним постану господарице своје судбине и науче се да живе од својих властитих извора“. Зато се Конгрес није изражавао о примјени поморског законодавства у континуитету, јер би такав развој задирао у суверенитет Црне Горе.

Али да би посвједочила аустроугарској влади „своју снисходљивост и своју искрену жељу да задобија све више и више њену пријатељску наклоност“, књажевска влада поново истиче да ће се у будућности — „ако се покаже неопходним“ — савјетовати о модификацијама свога поморског законодавства са владом Аустро-Угарске и користити се поморском праксом у Далмацији, и поново се нада да ће у томе увијек моћи да рачуна на „добре савјете“ ове владе.

Неприхватљив је и захтјев Беча да периодично инспицира поморску и санитарну службу луке Бар преко органа *ad hoc* назначених од Поморске владе у Трсту или преко свога конзуларног агента у Бару. „Јер држава која једну од својих администрација потчињава контроли друге државе. . . није више независна“. Црна Гора одбија контролу сваке власти „која не би била црногорска“. Захтјеве аустроугарске владе, према томе, црногорска влада сматра потпуно несагласним са принципима које је изнијела у ноти од 16. августа.

Најзад се као потпуно нетачна одбија тврдња аустроугарског министарства спољних послова да је књаз Никола за вријеме свога недавног боравка у Бечу учинио Андрашију више предлога о питању Бара. Тим поводом књаз је „удостоио одговором“

како је јако зачуђен што му се у једној министарској депеши приписује да је учинио те предлоге и да је прихватио аранжмане о којима никако није улазио у дискусију ни са једним министром аустроугарске владе. Напротив, поводом разговора са грофом Андрашијем, књаз се вратио из Беча са најбољим утисцима и расположењем, чврсто се надајући да ће све разлике о Бару бити ријешене на пуно задовољство Црне Горе.²⁸

На предњу ноту црногорске владе Беч се веома расрдио. Темел је затражио пријем код књаза Николе, који га је потом упутио на разговор са заступником министра иностраних дјела војводом Машом Врбицом (Радоњић је био пошао у Цариград). Темел је оставио Врбици писмено саопштење како је потпуно немогуће да се у тој ноти нађе база за споразум. „Насупрот погледима ц. и к. владе изнијетим у ноти од 14. X, којима се колико је могућно излази у сусрет жељама његова височанства и његовим изјавама у Бечу ви сматрате, господине министре, да морате одговорити одбијањем, идући чак до извртања смисла ствари“. Због тога се Темел, као и због „форме и тона“ те ноте, наводно не усуђује да ту црногорску ноту поднесе својој влади, па му је у прилогу ове комуникације враћа, напомињући да у овим околностима не може предвидјети „каснију одлуку“ своје владе.

Што је из „враћене“ ноте Беч највише заболело Темел ипак открива: његова влада неће „ни у ком случају“ прихватити црногорску интерпретацију надлежности аустријских стражарских бродова. „Не мање одлучно“ Темел изјављује да ратна застава Аустро-Угарске може да буде истицана само на њеним ратним бродовима.²⁹ Према томе, и даље се инсистира на праву непосредне контроле администрације луке Бар, као и на томе да се ратна застава Монархије слободно вије у овој луци, можда не само на тим лаким стражарским бродовима.

Бечка влада се трудила да од Црне Горе издјејствује што највише може. У току су биле припреме за отварање лучке капетаније у Бару. Беч је преко Темела затражио да бродови аустријског Лојда буду ослобођени плаћања свих такса у луци Бар, као што је то овдје било под џотманском управом. Такође се тражи дозвола да Лојд отвори своју агенцију у Бару. Темел напомиње да је Лојд чинио велике услуге Црној Гори у току прошлог рата, па ће и даље бити потребно да се црногорска влада користи „пријатељским услугама“ тога друштва — за пошту, дилижансу, за олакшице Црногорцима који путују на Левант итд.

Као узгредно, Темел моли црногорску владу да му одговори на његов „скромни“ допис од 14. октобра.³⁰ То значи да онај одговор црногорске владе који је Темел у знак протеста вратио Врбици — Беч као да не узима у обзир.

²⁸ Исто, Врбица — Темелу, (8) 20. X 1879, бр. 329.

³⁰ Исто, ф. 3, Темел — Врбици, 24. X 1879, бр. 355.

Црногорска влада је одговорила Темелу да веома цијени и памти „све услуге славног Лојдовог друштва Црној Гори до данас учињене“. Зато ће таксе које ће Лојдови паробродни плаћати у луци Бар бити „толико умјерене“ да ово друштво неће око тога имати никаквог проблема. Црногорска влада радо ће изаћи у сусрет Лојду да отвори своју агенцију у Бару.³¹

Лучка капетанија у Бару, установљена је 23. новембра 1879. године. Капетан Антун Закарија, родом Дубровчанин, аустроугарски поданик огласио се првог дана жалбом црногорској влади да му ни стан ни просторије уреда, што је све у једној кући, не јудговарају.³² Затим је јавио да се дрвена скела за пристајање бродова срушила под теретом „трговине“, па моли да се оправи, јер је та скела неопходна „трговини и поморству“, а једина је у овој луци.³³

Предузете су хитне мјере да се стан капетана Закарије и канцеларија уреда оправи. За „скелу“ — окружни капетан Вуко Пејовић је предложио да се изгради нова, од камена, „уколико не би много коштала“.³⁴ Ове материјалне невоље свакако једним дијелом објашњавају онако дрске покушаје Аустро-Угарске према Црној Гори у вези са луком Бар. Ипак је од превасходне важности што је капетан Закарија књажевским указом постављен у црногорску службу и што је плату примао од црногорске владе.³⁵

На Цетињу, по свој прилици, нијесу били много забринуте што Беч формално игнорише посљедњи одговор црногорске владе. Каква-таква, лучка капетанија у Бару је установљена, и то под управом и јурисдикцијом црногорске владе.

Иницијатива да се наставе преговори о спровођењу одредаба ХХИХ члана Берлинског уговора дошла је од стране Беча. Полазећи од тога да је ситуација „доста тешка и хитна“, Темел се обратио лично књазу Николи, са циљем да се постигне задовољавајуће рјешење ствари која је од „врло велике важности“ за одржавање добросусједских односа између двију земаља и њихових влада.³⁶ Беч је прекинуо маратонске, правне и политичке, двобоје са црногорском владом око интерпретације и тумачења ХХИХ члана Берлинског уговора. Први пут без великосилске надмености, Темел је заправо молио књаза Николу да изнесе своје мишљење о ствари која је у питању.

Књаз Никола је осјетио да може и пожурити, па је одговорио већ сјутрадан. Он је прво покушао да — колико му „сје-

³¹ Врбица — Темелу (19) 31. X 1879.

³² АЦГ МУД, ф. 4 капетан Закарија (Бар) — Мин. ун. дјела Врбици (11) 23. XI 1879, бр. 1379. „У овој нечистоћи и голометини ја не могу живјети нити службу извршавати“, жали се капетан Закарија. (Исто).

³³ Исто, Закарије — Врбици (12) 24. XI 1879, бр. 1378.

³⁴ Исто, Пејовић — Врбици (20. XI) 2. XII 1879.

³⁵ Д. Франетовић, н. чланак, 775.

³⁶ ДМЦ АО, Темел — књазу Николи 29. XI 1879.

ћање допушта“ — изнесе „тачни смисао“ изјаве коју је дао у Бечу. Рекао је тамо да ако аустроугарска влада препусти капетану црногорске луке вршење права која њој (аустројској влади) даје 8. алинеја XXIX члана Берлинског уговора (службу поморске и санитарне полиције), црногорска влада ће периодично позивати ту владу да јој ставља на располагање једног аустројског поморског функционера да врши инспекцију капетаније и да двјема владама подноси извјештаје о њеном пословању. Осим тога, књаз је нудио да се писмено обавезе, ако је потребно, да никада не дозволи „да ни црногорско земљиште нити воде Бара не буду прибјежиште странаца злонамјерних према Аустро-Угарској“. Тиме је он, каже, потврдио своју жељу да увијек има у виду интересе свога моћног сусједа.

Што се тиче поморског законодавства, књаз је рекао да за сада Црна Гора усваја и сматра као своје властито оно поморско законодавство које је на снази у Далмацији. Али за убудуће, када се укаже потреба за измјеном, црногорска влада ће се „инспирисати околностима и правним прописима“, надајући се да ће свагда моћи да рачуна на „добре савјете“ аустроугарске владе. То је књаз у Бечу рекао, „... а што је мени речено том приликом задржавам за себе“. Књаз даље каже да ће Црна Гора прихватити и будуће поморско законодавство у Далмацији — сваки пут када то оцијени неопходним и у складу са њеним интересима. Са друге стране, у законима земље неће се чинити никакве измјене које би биле у супротности са „садашњим одредбама далматинског поморског законодавства које смо прихватили“.

Желећи дефинитиван споразум, књаз Никола „апстрахује“ оно што је до тада речено или написано у разним нотама, па директно износи чињенице. За њега је Берлински уговор „јасан и чист“. Извјесно је да служба поморске и санитарне полиције не може никако да крњи независност „мога капетана луке већ намјештеног у Бару“, нити што се тиче потпуне слободе уласка и изласка бродова чији су папири и санитарно стање у прописном реду, па ма какав био њихов утовар. Тим прије не мњеже бити сметње слободној циркулацији бродова натоварених робом поријеклом из Књажевине или оном која је њој намијењена. „Сматрам да је тешко другачије интерпретирати текст Берлинског уговора“, наглашава књаз Никола.

Под условом да влада Монархије уступи Црној Гори право да врши поморску и санитарну полицију у Бару и на својој обали, књаз се држи свога предлога, датог у Бечу, да тражи периодично, (четири пута годишње на примјер на почетку сваког тромјесечја), дипломатским путем и након претходног договора, једнога функционера аустројске поморске власти да изврши инспекцију капетаније у Бару. Значи, иницијативу за инспекцију од стране аустројске поморске власти имала би црногорска влада.

О могућности изградње једног пута од Бара до Скадра, када се за то укаже прилика, књажевска влада ће се споразумјети са бечком владом.

Књаз Никола је, на крају, истакао да се више не може враћати на принципијелно расправљање овога предмета.³⁷

У Бечу су схватили да треба брзо постићи какав-такав споразум, јер текући развој већ сам по себи одстрањује њихову ингеренцију у луци Бар и црногорском приморју. Рјешење се морало тражити на бази заиста посљедње ријечи књаза Николе. Одговарајући књазу, аустроугарска влада прије свега „узима на знање“ његову изјаву да лука и територија Бара неће никада постати азил за оне који су злонамјерни према Монархији. Аустроугарска влада се „у основи“ саглашава да књажевској влади уступи право из осме алинеје XXIX члана Берлинског уговора, али тако да се књажевска изјава измијени у смислу да „лучки и санитарни уред буде инспирисан периодично (четири пута годишње, на примјер) од једног делегата ad hoc Поморске владе у Трсту а да се дипломатским путем претходно обавијести књажевска влада“. Резултат те инспекције биће нотификован објема владама. Суштина је у томе да Аустро-Угарска хоће право иницијативе у инспекцији, ипак допуштајући толико да црногорску владу унапријед обавјештава сваки пут када ту инспекцију намјерава учинити.

Аустроугарска влада поново истиче да, према духу Берлинског уговора, под прихватањем (од стране Црне Горе) поморског законодавства које је на снази у Далмацији подразумијева и оно из његовог будућег развоја. У складу са тим, влада Монархије условно прихвата односну изјаву књаза Николе, да ће Црна Гора примити ове законе „сваки пут кад та промјена буде неопходна и сагласна са интересима књажевине“ — с тим да се та изјава не покаже обеснажене вриједности. Али да се треба надати, да ће се књаз Никола моћи увјерити како ће Беч „увидом водити бригу о правим интересима књажевине“.³⁸

Књаз Никола је изразио своје „комплетно слагање“ с аустроугарском владом „сходно утаначењима“ у горњем писму Темела, и то:

1) Условно преношење права ц. и к. владе из 8. алинеје XXIX члана Берлинског уговора да врши службу поморске и санитарне полиције у луци Бар — на књажевску лучку капетанију у Бару;

2) Периодична инспекција књажевске капетаније од стране делегата Поморске владе у Трсту (четири пута годишње, на примјер), с тим да црногорска влада буде о томе сваки пут унапријед обавијештена;

³⁷ АЦГ МИД, ф. 2, књ. Никола — Темелу (18) 30. XI 1879, бр. 402.

³⁸ Исто, Темел — књ. Николи 17. I 1880, бр. 489.

3) Прихватање поморског и санитарног законодавства које је на снази у Далмацији;

4) Евентуална изградња једног пута и жељезничке пруге преко нове црногорске приморске територије.

Књаз Никола експлицира и допуњује да ће инспекција књажевске лучке капетаније од стране Поморске владе у Трсту бити суспендована сваки пут када бечка влада — „која је жељела резервисати себи то право за изванредан случај“ — буде хтјела да директно врши поморску и санитарну полицију помоћу малих стражарских бродова.

Црногорска влада је спремна да прихвати и будуће аустријско поморско законодавство „у мјери његова прогресирања“, уколико примјена тих закона не би штетила интересима Књажевине. Неће се учинити никаква измјена у том законодавству као важећем за Црну Гору путем закона које иначе доноси само црногорска влада. Примајући ове измјене црногорска влада полази од увјерења да како важеће тако и будуће поморско законодавство у Далмацији „неће моћи ни у ком случају повриједити легитимне интересе и суверена права књажевине“.³⁹

Последњи одговор књаза Николе аустроугарској влади је у Бечу третиран као коначно остварење фактичког споразума заинтересованих влада о принципима и модалитетима спровођења XXIX члана еБерлинског уговора. То се на неки начин и формално посвједочује једном нотом заједничког аустроугарског министарства спољних послова двама министарствима трговине, која се у наслову и означаје као „резиме преговора вођених између Аустро-Угарске и Црне Горе о спровођењу XXIX члана Берлинског уговора“.

Књаз Никола је поновио, каже се у том резимеу, своје увјеравање да ће обезбиједити да Бар и његово обално подручје никако не могу бити прибјежиште странаца који су злонамјерни према Монархији и да ће о њеним интересима стално водити рачуна.

Црногорском лучком уреду у Бару препуштено је да врши службу поморске и санитарске полиције. Али, чим се за то укаже потреба, Аустро-Угарска задржава за себе право да врши поморску и санитарну инспекцију луке Бар и црногорске обале „са палубе наших обалних стражарских бродова“ (von Bord unserer Küstenwachtschiffe). Црногорски лучки уред биће периодично (око четири пута годишње) инспекциран од једног органа Поморске владе у Трсту. Овој влади припадаће иницијатива за предузимање те инспекције; али за сваку инспекцију потребна је претходна сагласност књажевске владе добијена дипломатским путем. О извршеној инспекцији биће одмах извијештене обје владе.

Што се тиче 9. алинеје XXIX члана Берлинског уговора, констатује се да је књаз Никола прихватио да поморско законо-

³⁹ Исто, Књ. — Темелу, (8), 20. I 1880.

давство у Црној Гори одржи у трајној сагласности (in dauernder Konformität) са оним у Далмацији — под претпоставком да примјена тих закона не штети интересима Црне Горе, а пошто је у томе смислу добио потребна увјеравања од аустроугарске владе. Истовремено, књаз је „преузео обавезу“ да се никаква измјена у односном законодавству Црне Горе путем самосталног објављивања на иницијативу његове владе неће чинити. Саопштавање поморских и санитарних закона и прописа за Далмацију треба сваки пут да се чини црногорској влади дипломатским путем преко аустроугарског министра резидента на Цетињу.

Особито се подвлачи да је књаз Никола поново признао право дато Аустро-Угарској да изгради један пут и (или) жељезничку пругу преко нове црногорске територије.

На крају овог резимеа стоји интересантна констатација: књаз Никола је овој писменој изјави додао усмено увјеравање, у присуству војводе Петра Вукотића и војводе Станка Радоњића, да ће књажевска влада и убудуће тражити само стручног ц. и к. службеника за руковођење (für die Gestion) лучком и санитарном службом у Бару. Само, књаз је тражио да се та усмена обавеза држи у тајности. Да се са књазом постигне један писмени аранжман о тој ствари — то „упркос свих напора пуковника Темела није било могућно“.⁴⁰

Гледано у цјелини, свакако због спољних околности, у овој ствари, више је попустила несразмјерно јача страна. У билатералним тајним преговорима Беч је могао да употреби само вербални притисак. Аустро-Угарска је имала разлога да се клони интернационалног рјешавања питања која се тичу само ње и Црне Горе. Приказани захтјеви Аустро-Угарске, кад би били изнјети пред силе потписнице Берлинског уговора, претпостављамо, наишли би на одлучно противљење Русије и Италије, на неодобравање Велике Британије, и, вјероватно, не много живу подршку савезника — Њемачке. Због такве констелације, Црна Гора је могла избјећи да закључи такву посебну конвенцију о спровођењу XXIX члана Берлинског уговора какву је хтјела Аустро-Угарска. Посљедње писмо књаза Николе пуковнику Темелу фактички је остало као замјена за такву конвенцију, основа за правно тумачење и практичну примјену одредаба Берлинског уговора о луци Бар и црногорском приморју. Пошто је била апсурдна и помисао да би Црна Гора могла за дуго времена имати иоле респективну ратну флоту на Јадрану, изгледа нам је да фактичка неутрализација и демилитаризација њене обале у тадашњим међународним условима била у њеном најбољем интересу. Што је основно, Црна Гора је сачувала потпуни суверенитет у вођењу свога спољног промета преко луке Бар.

⁴⁰ АЦГ, Фонд аустроугарског посланства, ф. 17с, »Aus einer Note des Ministeriums des Aussen an beide Handelsministerien vom 18. Februar 1880, Z. 736/9«.

Накнадно је црногорска влада имала усвојити да се принципи и одредбе 29. члана Берлинског уговора примијене и на Улцињ и морску обалу до ушћа Бојане. То земљиште, наиме, Турска је, умјесто Плава и Гусиња, под притиском великих сила, вратила Црној Гори крајем 1880. Још током преговора сила о тим питањима са Турском, Аустро-Угарска је предају Улциња Црној Гори условила тиме да се важење поменуте одредбе Берлинског уговора прошири и на ту обалу. Разумије се, то је Црна Гора прихватила без икакве оградe. Најзад је црногорска влада изјавила аустроугарској влади да, пошто су велике силе предају Улциња потчиниле одредбама XXIX члана Берлинског уговора, оне одредбе о приморју Бара које су предмет писама владе Аустро-Угарске од 17. јануара 1880. и владе Црне Горе од 30. новембра 1879. и 20. јануара 1880. године — биће једнако приммијене на луци Улцињ и на његово приморје.⁴¹ Према томе, ствар је у односној одредби Берлинског уговора, у интернационалном карактеру овог уговора, али и у ономе на чему су Аустро-Угарска и Црна Гора на крају својих преговора о практичном спровођењу те одредбе коначно остале.

Ваља нешто напоменути и поводом 4. алинеје XXIX члана Берлинског уговора, којом се одређује да ће Црна Гора имати „потпуну слободу пловидбе Бојаном“. Како је између Црне Горе (на једној) и Турске и Албанске лиге (на другој страни) настао тешки сукоб око утврђивања нових граница, Турци су одредбу о пловидби Бојаном отворено газили. Иронична је била клаузула Вирпазарског протокола од 1. фебруара 1879, којим се иначе регулише предаја Подгорице, Спужа и Жабљака Црној Гори и враћања Улциња Турској, да ће на дан евакуације тих територија „слободна пловидба Бојаном бити отворена за Турску и Црну Гору“.⁴² Од завршетка претходног рата Црногорци су од евакуације тих мјеста држали десну обалу Бојане у дужини од 16 километара од ушћа узводно. Враћањем Улциња, Турци су опет постали господари обију обала. Тако су без своје штете и по властитом нахођењу спречавали црногорску пловидбу Бојаном током кризе око разграничења. Поступали су, заједно с Албанском лигом, заправо као ратујућа страна, онемогућавајући да Црна Гора воденим путем дотура жито и намирнице за становништво, а нарочито војску.⁴³

Као што напоменусмо, Турци су крајем 1880. вратили Црној Гори Улцињ са истом територијом у залеђу и обалом до Бојане. Они су, међутим, на састанку међународне комисије за разграничење на овом сектору почетком 1881. изнијели тумачење да та граница са Црном Гором треба да иде десном обалом Боја-

⁴¹ АЦГ МИД, ф. 6 Радоњић — Темелу (26. II) 10. III 1881.

⁴² Записи, књ. XIX, год. IX (1938), стр. 48, Вирпазарски протокол, превод Д. М. Керкут.

⁴³ Шире о томе: у нашем поменутом рукопису.

не, што би значило да њима припадне цио ток ове ријеке. Наравно, међународна комисија је одбацила ту бесмислицу.⁴⁴ Међутим, ова комисија није донијела никакво мериторно рјешење. Значајна је пак чињеница што је Црна Гора од тада држала у својим рукама велики дио обале Бојане, па је и она могла спречавати турску пловидбу. Али, упркос тога, Турци су и наредних година и деценија чинили сметње црногорској пловидби Бојаном.

Питање трговине и пловидбе на Скадарском језеру и ријеци Бојани коначно ће се ријешити између Краљевине СХС и Краљевине Албаније 1926. године на основу Фирентинског протокола од исте године.⁴⁵

Додајмо још да се Црна Гора након три деценије ослободила стране ингеренције у луци Бар и над својом обалом. Пошто је Аустро-Угарска 1908. извршила анексију Босне и Херцеговине, чиме је укинут XXV члан Берлинског уговора, књаз Никола је изјавио да Црна Гора више не признаје XXIX члан тог уговора. Аустро-Угарска је само учинила резерве у вези са укидањем алинеје 6. овога члана, којом се одређује да лука Бар и црногорске воде остају затворене за ратне бродове свих народа. За питање су се заинтересовале и Русија и Италија. Црногорска влада је, међутим, изјавила да Црна Гора не жели да Бар претвори у ратно пристаниште, јер би то сметало његовом развоју. Аустро-угарска влада се плашила било каквих међународних конференција о питањима изазваним анексијом, па је обавијестила владе европских сила да изјава црногорске владе одговара њеним резервама, и да због тога прихвата да се алинеја 6. сматра анулираном као и остале алинеје XXIX члана Берлинског уговора.⁴⁶

Наравно, распадом Аустро-Угарске 1918. нестаће сваког трага туђинске ингеренције на нашој морској обали.

Novak RAŽNATOVIĆ

APPLICATION DE L'ARTICLE XXIX DE LA CONVENTION DE BERLIN SUR LE LITTORAL MONTÉNÉGRIN ET L'INGÉRENCE DE L'AUTRICHE DANS LE PORT BAR

R é s u m é

Vers la fin de la guerre libératrice contre les Turcs, 1876—1878, le Monténégro a libéré, entre autre, une bonne partie de côte adriatique avec les villes Bar et Ulcinj. Dans ses aspirations vers

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Динко Франетовић, *Међународно-правни основи и историјске чињенице о пловидби Бојаном и Скадарским Језером*, Правни зборник (Титоград), 1968, 1—2, 39—64.

⁴⁶ В. Др Димитрије-Димо Вујовић, *Црна Гора и Француска 1860—1914*, Цетиње 1971, 336—337.

l'Albanie et l'Adriatique, l'Autriche tentait de contester cette grande conquête du Monténégro. La Russie, comme amie du Monténégro, dans le cadre d'accord général avec l'Angleterre, est reussi d'assurer au Monténégro le port de Bar avec une partie de littoral.

Le Congrès de Berlin a ordonné que le Monténégro rentre Ucinj à la Turquie et Spič à l'Autriche. Le Monténégro a retenu Bar, mais avec une légale ingérence maritime de l'Autriche. Le port de Bar devait être strictement commercial pour tous pays. La Monarchie austro-hongroise a obtenu le droit de remplir les fonctions de la police maritime et sanitaire sur la Côte monténégrine. Elle avait droit aussi de faire protection consulaire sur le drapeau maritime et commercial du Monténégro. Les lois maritimes, valables en Dalmatie, devaient s'appliquer au Côte monténégrine.

Au courant de 1879 l'Autriche faisait les secretes négociations bilaterales avec le gouvernement monténégrine sur l'application du XXIX article du Contrat de Berlin. La Monarchie faisait une grande pression de soumettre ce port monténégrin au Gouvernement maritime de Trieste. Vienne tentait de profiter les complications que Monténégro avait dans sa délimitation avec la Turquie. Mais le Monténégro ne laissait pas Bar de ses mains grace à un soutint, discret mais très fort, contre l'Autriche. De cette façon le petit Monténégro est reussit de se défendre de très brutale pression de la part de son grand voisin. Au lieu d'une convention bilatérale selon les désirs de l'Autriche, quelques notes diplomatiques au bout de 1879 étaient la base effective d'un compromis verbal. En général, l'Autriche faisait l'inspection maritime et sanitaire sur la Côte monténégrine à l'aide des bateaux de garde. Le Monténégro appliquait les lois valables en Dalmatie et les autres lois autrichiennes qui n'étaient pas contre ses intérêts.

En sous-entendant la neutralisation de sa côte, le Monténégro avait une pleine indépendance et liberté de la circulation externe à travers le port de Bar.